

KARIN WIDERBERG

Till en teori om kvinnoförtryck – barriärer och öppningar

*Försöken att formulera en
övergripande teori om kvinnoförtryck har till
stor del avstannat. Karin Widerberg
argumenterar här för värdet av en sådan teori, och menar att
det är nödvändigt att på allvar konfrontera
de barriärer som rests av den dominerande vetenskapen
och av kvinnoforskarna själva.*

I detta postmodernismens tidevarv är det inte särskilt "inne" att propagera för utvecklandet av helhetsteorier om kvinnoförtryck. Skickligt argumenterar tex Sandra Harding i boken *The Science Question in Feminism*¹ för att vi ska överge vår strävan efter universella helhetsförklaringar och istället ta utgångspunkt i den fragmentarisering av identiteter vi har idag och lyfta fram solidariteten som den möjliga förbindelselänken. Medan Harding kommer fram till denna slutsats utifrån en kritik av vetenskaperna och vetenskapstraditionen där hon påvisar deras inneboende oduglighet vad gäller att producera kunskap för frigörelse, har nog de flesta kvinnoforskare idag kommit till samma slutsats, men utifrån andra grunder.

Frånsett några få helhetsförsök rörande orsakerna till kvinnoförtrycket,² varav de flesta kom i den nya kvinnoforskningens "barndomsperiod", så har de flesta av oss försökt visa på hur innehållet i könsolikheten förändrats och förändras, att kvinna och man är sociala kategorier med ett historiskt bestämt innehåll och att relationen mellan könen varierar härmed. Det är m a o *variationerna* på temat dominans-underordning som stått i fokus och inte själva temat, dvs frågan om uppkomsten av denna relation. Efter att i tjugio år ha producerat kunskap om dessa variationer har vi idag en så komplicerad och mångfasetterad bild av kvin-

noförtrycket att helhetsteorier om såväl orsakerna till förtryckets uppkomst som till den situation vi har idag framstår som omöjliga och naiva. Dvs vår inriktning på variationer kan indirekt resa hinder för utveckling av helhetsteorier om kvinnoförtryck. Det är mot denna bakgrund jag tror man kan förstå den skepsis mot helhetsteorier, som många kvinnoforskare idag ger uttryck för.

Ett skäl, som Harding tar upp, för att inte arbeta för en helhetsteori om kvinnoförtryck, är att vi då bara svarar på den bild av verkligheten som "de styrande" producerar. Härskarna vill få oss att se *en* verklighet med en Kvinna och en Man och vårt försök till helhetsteori blir då ett svar på en fråga som vi inte själva har ställt. Man kan dock, menar jag, likaväl hävda det motsatta. I sin avhandling *Kvinnosyn och kvinnopolitik – en studie av svensk socialdemokrati 1880–1910*,³ visar historikern Christina Carlsson hur man inom socialdemokratin tog utgångspunkt i Kvinnan, samtidigt som man i sin praktiska politik splittrade upp den helhet som utgjorde kvinnors situation och skapade olika kvinnogrupper (lönearbetande, gifta kvinnor med och utan barn osv), som ställdes emot varandra. Och det är denna *institutionalisering av variationer* som vi brottas med idag. I detta perspektiv blir behovet stort för en helhetsteori som kan användas mot den fragmentarisering som kapitalism och

patriarkat ger upphov till. Det är med andra ord den helhet som de härskande inte vill att vi ska se, som vi ska leta efter.

Arbeta för en helhetsteori menar jag alltså att vi ska göra. Så länge vi inte har uttömt de möjligheter till förståelse som kvinnoforskningen har producerat bör vi inte heller döma ut försöken. Nu kan man kanske hävda att behovet av en helhetsteori är en generationsfråga och följaktligen något dagens (och framtidens) unga kvinnoforskare, uppväxta i "det postmodernistiska samhället", inte har behov av. Men detta är då ett argument för att vi ska stimulera till en flersidig teoriutveckling som ger utrymme för både helhets- och "fragmentariserings-teorier".

För att vi ska komma vidare i utvecklingen av helhetsteorier om kvinnoförtryck måste vi dock radera de vetenskapliga barriärer, som nu blockerar vägen. Barriärer, som finns inbyggda i de patriarkala vetenskapstraditionerna, men också sådana som vi kvinnoforskare själva har rest i försvar mot patriarkatet. I denna artikel ska jag ta upp en del av dessa barriärer och samtidigt antyda de öppningar jag ser för utvecklandet av en helhetsteori om kvinnoförtryck.

Barriär 1: den oproblematiserade olikheten

Kvinnoforskningens bas är det faktum att det råder olikhet mellan könen. Hur vi hanterar denna olikhet har dock varierat och därmed också den kunskap vi producerat om den. Grovt sett kan man indela den feministiska forskning som följde efter könsrollsforskningen i två faser.⁴ I den första fasen lyfts *kvinnors olikhet* (i förhållande till män) fram som huvudorsaken till kvinnoförtrycket. Denna olikhet förklarades ha biologiska och/eller patriarkala grunder (dvs något män skapat i sina intressen). Om vi ville bort från kvinnoförtrycket var vi följaktligen tvungna att eliminera kvinnors olikhet biologiskt och/eller socialt. Det var man och kvinnornas och inte männens olikhet som var problemet.

Betoningen av kvinnors olikhet gav upphov till nästa fas – *kvinnocentrerad forskning* – och i denna fas befinner vi oss fortfarande.

Kvinnocentrerad forskning har också andra viktiga grunder, såsom kvinnorörelsen och den feministiska kritiken av den vetenskapliga produkten och kunskapsproduktionen. I kvinnorörelsen har just det kvinnospecifika stått i fokus och särskilda metoder (medvetandehöjning) och arbetsformer för att lyfta fram detta har utvecklats. På den vetenskapliga arenan har feminister också varit upptagna med motsvarande "synliggöring". Efter en första fas av kritik av teorier och metoder, där kvinnors situation och kvinnoförtrycket osynliggjorts, har följt en fas då vi producerat kunskap för att synliggöra våra liv. Och det har inte varit frågan om att "lappa på" gammal patriarkal kunskap utan vi har börjat på nytt och lagt ett nytt angreppssätt genom att ta utgångspunkt i kvinnors liv.

Med en kvinnocentrerad analys vill vi synliggöra kvinnors situation oavsett om den är lik eller olik männens. Kunskap om kvinnor har med andra ord ett egenvärde. I våra studier utgår vi, uttalat eller outtalat, ifrån ett postulat om social olikhet som vi bekräftar genom att undersöka kvinnors handlande och attityder på områden och med metoder som män inte omfattats av. Vi visar vad kvinnor är och indirekt vad män inte är. Vår forskning har därmed gett upphov till föreställningar om olikhet mellan könen, både hos oss själva och hos andra, även om detta inte varit vår avsikt. Man skulle faktiskt kunna säga att vi bidrar till att befästa könsolikheten, ja kanske till och med skapa den, genom att vi lyfter fram kvinnors situation som könsspecifik. Faktum är att vi i dag vet en hel del om kvinnors situation som kvinnor, men ytterst lite om män som män. Den kritik vi riktat till samhällsvetenskaperna för att de osynliggjort kvinnorna kan, menar jag, också i viss utsträckning sägas gälla även för männens del. Det är män som individer som studerats och inte hur deras situation är könsbestämd och könsbestämmande.

Min slutsats blir att så länge vi inte undersökt män på samma sätt som vi gjort när det gäller kvinnor, så vet vi lite om huruvida de föreställningar vi nu har om könslikheter är reella eller ej. Och vill vi komma bort

från olikhet så är vi inte betjänta av att vi skapar fler hinder, motsatser och motsättningar. Olikhet finns givetvis, men vill vi förstå vari den består, måste vi problematisera den och då måste vi gå utöver en kvinnocentrerad forskning.

Nu tror jag att intresset för att studera män kommer att öka bland feminister. Det är faktiskt en logisk följd av en kvinnocentrerad infallsvinkel. Mannen blir nämligen "det andra könet" om kvinnors erfarenhet görs till norm.⁵ För att förstå hur män avviker från kvinnor måste de bli föremål för analys. Så har också skett, framförallt bland de feministiska psykologer som tagit upp könsidentitetsprocessen. Men bland samhällsvetare är mannen som könsvarelse och som "det andra könet" fortfarande i stort sett outforskad. Och det skapar problem för förståelsen av kvinnoförtryckets orsaker och förändringar.

Problem med kvinnocentrerad analys

Med en kvinnocentrerad infallsvinkel blir kvinnorna subjekt. Det är vårt handlande som beskrivs och förklaras och de förändringar mot oberoende, jämställdhet och frigörelse som kvinnor uppnår förstås i huvudsak som ett resultat av vår (och i vissa fall marknadskrafternas) kamp. Patriarkatet som struktur och dess främste bärare, mannen, kommer i analyserna huvudsakligen in för att förklara hindren, dvs varför vår kamp inte fört längre. Männen blir alltså plötsligt passiva objekt för kvinnornas frammarsch. Det är med andra ord kvinnorna som agerar och männen som reagerar.⁶

Men i historiska analyser gör vi ofta precis tvärtom. Då blir männen subjekt, som utifrån sina intressen tex driver igenom arbetsdelning efter kön inom lönearbetet, på vilket kvinnorna reagerar.⁷ Går vi i våra analyser riktigt långt tillbaka, till patriarkatets uppkomst, så är det också mannen som blir subjekt och kvinnan som blir objekt och offer. Det tycks som om vi lyfter fram kvinnan som subjekt när det gäller handlande som syftar till oberoende och frigörelse, men inte när det går i motsatt

Lena Cronqvist, *Den tredelade spegeln*, 1985, Olja

riktning. Kvinnor ges m a o ingen ansvarig roll i förtrycket.

Då vi tar upp frågan om könsspecifika intressen vad gäller kvinnoförtrycket och dess förändringar får vår kvinnocentrerade infallsvinkel och vacklande hållning till vem som är "historiens subjekt" problematiska konsekvenser. Männens intressen kan då komma att härledas utifrån studier av och kunskaper om kvinnor. Det är troligt att det är fruktbart att tala om vissa objektiva mansintressen – i analogi med den marxistiska skillnaden mellan en klass för sig och en klass i sig (dvs subjektiva eller objektiva intressen) – men för att göra det måste vi problematisera olikheten och även göra män till subjekt, dvs sätta dem i fokus för analysen. Idag tycker jag att vi alltför ofta talar om mäns intressen då vi inte vill att det ska vara kvinnornas intressen och utan att särskilja mellan objektiva och sub-

jektiva intressen. Men kan vi överhuvudtaget förstå förändringarna i patriarkatet, tex den omdiskuterade övergången från offentligt till personligt patriarkat, om vi enbart belyser förändringarna ur den ena partens perspektiv? Hur uppfattar män denna utveckling och vilken roll och vilka intressen har de däri?

Jag menar följaktligen att en kvinnocentrerad analys inte kan ge tillräcklig kunskap om dominans-underordningsrelationen mellan könen. Eftersom det är en relation måste båda parterna stå i centrum, och vara både subjekt och objekt. Det innebär vidare att könen inte kan studeras var för sig utan endast i ett *relationsperspektiv*. Kvinnors och mäns situation är ett resultat av en relation mellan könen, som är både individuell och kollektiv. I artikeln "Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män"⁸ anlägger Hanne Haavind ett dylikt relationsperspektiv. Hennes fruktbara analysmodell uppmanar till efterföljd inte bara på mikro-utan även på makroplan. Och den är, menar jag, också en av förutsättningarna för att vi ska kunna komma vidare i utvecklandet av helhetsteorier om kvinnoförtryck.

Barriär 2: skräcken för biologin

I den kvinnocentrerade forskningen har vi utgått ifrån och "skapat" social olikhet mellan könen. Samtidigt har vi dock arbetat utifrån ett postulat om "egentlig" likhet mellan könen. Vi ser m a o kvinnoförtryckets orsaker som sociala och inte biologiska. De biologiska skillnaderna ges därmed ett begränsat förklaringsvärde. Könen är egentligen lika och jämlikhet är "bara" en fråga om social organisering.

I detta avseende är den kvinnocentrerade forskningen helt i samklang med de samhällsvetenskapliga traditionerna. Människan betraktas här som en social och kulturell varelse och som sådan föränderlig – vilket historien också "bevisar" – medan biologin betraktas som en konstant faktor och som sådan sociologiskt och historiskt ointressant. Som en följd härav utgår man ifrån ett postulat om "egentlig" likhet i de få generella analyser som inbegriper en pro-

blematisering av könsstrukturen. Den marxistiska infallsvinkeln kan användas som ett exempel på detta.

Frågan om hur man ska kunna förklara att män har mer makt och makt över kvinnor har marxister ännu inte lyckats besvara. Anledningen till detta tror jag är att utgångspunkten i det materialistiska perspektivet är verksamheter, processer och strukturer. Det är inte individen som köns-varelse som är av intresse, utan vad hon gör, dvs hennes verksamhet. Arbetsdelningen mellan könen betraktas som mer eller mindre given och naturlig och den används som förklaring på uppkomsten av könsroller och kvinnoförtryck. Det faktum att vi har olika kön, olika biologi, kommer endast in som förklaring till varför kvinnor (pga sin barnafödande roll) är reproduktivt bestämda och män är produktivt bestämda. Varför makten är kopplad till män förklaras med à priori utgångspunkten: produktionen och dess organisering bestämmer samhällets organisering. Spänningen, kampen och motsättningen mellan könen som vi finner i alla klasser, i alla samhällen och under alla historiska epoker tas inte in i analysen därför att begrepp för att synliggöra och tillmäta den en betydelse saknas. Och detta, menar jag, beror på att det i det materialistiska perspektivet ligger en outtalad utgångspunkt om att könen – fransett de uppenbara biologiska skillnaderna – "egentligen" är lika. Det är produktionens organisering som skapar olikhet. När produktionen kan organiseras så att "biologin" blir oväsentlig (maskindrift som neutraliserar fysisk styrka och som är anpassad till barnafödande och omsorg om barn) så blir könen också jämställda.

Som kvinnoforskare har vi varit obenägna att ta i den biologiska olikheten. Mot bakgrund av att kvinnor i årtusenden har blivit definierade och förtryckta som "könet" är detta helt förståeligt. Dessutom kan de få feministiska analyser som avsett att förklara kvinnoförtrycket utifrån biologisk olikhet snarare avskräcka än inspirera till uppföljning. I Shulamith Firestones analys⁹ tex, blir att bära, föda och nära barn ett socialt handikapp vilket ger upphov till

ojämlikhet. Vill vi ha jämlikhet måste vi följaktligen, med hjälp av tekniken, undanröja den biologiska olikheten. Firestones analys är faktiskt märkbart lik de som patriarkatets förespråkare producerar. Den nedvärdering av kvinnans reproduktionsförmåga som genomsyrar vårt samhälle genomsyrar också Firestones analys och får henne att sätta likhetstecken mellan reproduktionsförmåga och ojämlikhet. Något sådant logiskt sammanhang finns inte.

Reproduktionsförmågan i centrum

Den biologiska olikhet jag menar vi bör problematisera, är den rörande den mänskliga reproduktionen. Om vi till de traditionella mänskliga arbetsredskapen (produktivkrafterna) såsom armar, ben, händer och huvud, också inkluderar mage och bröst, så får vi fram en avgörande skillnad i hur människans natur kan definieras. Genom potentialen för barnafödande (i dubbel bemärkelse, dvs både födandet och uppfödandet) har kvinnan en extra produktionsresurs. Kvinnor och män kan utföra samma arbetsuppgifter, men kvinnorna är dessutom ensamma om att kunna utföra vissa andra arbetsuppgifter. Den biologiska olikheten innebär med andra ord en social olikhet.

Att negligera kvinnans särskilda reproduktionsförmåga i analyser av kvinnoförtryckets orsaker innebär att vi negligerar det enda som vi med säkerhet vet historiskt alltid skiljer könen åt. Det innebär också, menar jag, ett förnekande av oss som kvinnor. Vi måste därför börja ta upp och diskutera kvinnans reproduktionsförmåga i förhållande till social olikhet och ojämlikhet. Kvinnans reproduktionsförmåga ger upphov till social olikhet, men den *behöver inte* ge upphov till ojämlikhet.

De få kvinnoforskare som idag tar utgångspunkt i biologisk olikhet avseende produktionsförmåga tillmäter den en avgörande betydelse för förståelsen av såväl samhällsutveckling som kvinnoförtryck. Det har bl a hävdats att den medför olika förhållningssätt till omvärlden, dvs en *existentiell olikhet*.¹⁰

Resonemangen är då följande: Kvinnan upplever sig som en del av naturen, hon producerar ny "natur" och näring för denna med sin egen kropp. Mannen å andra sidan har en tillägnelseupplevelse av naturen som förmedlas genom hand och huvud. Kvinnan upplever hela sin kropp som produktiv medan mannen känner sig produktiv genom att agera på naturen med instrument (verktyg) som medel. Förhållandet människa-natur kännetecknas följaktligen av *utbyte* för kvinnans del och *tillägnelse* för mannens del.

Upplevelsen av att vara produktiv kopplas i en förklaring som denna till biologisk olikhet. Bägge könen upplever sig som produktiva genom att utveckla olika produktionsresurser. I detta perspektiv kan social olikhet förstås som en följd av biologisk olikhet. Indirekt ligger också en ansats till förklaring av ojämlikhet. Mannens tillägnelserelation kan förklara kontroll av natur och kvinnor, medan kvinnans utbytesrelation inte leder till kontroll av natur och män. Om mannen som en följd härav framstår som aktiv och kvinnan som passiv, beror det på att vi mäter två olika förhållningssätt mot varandra, där vi låter mannens utgöra normen.

Till en liknande slutsats som den ovan kommer också de kvinnoforskare som tagit utgångspunkt i kvinnors reproduktionsförmåga som en resurs och ett privilegium. I dessa sistnämnda analyser¹¹ betonas mannens osäkra roll i "alstrandet av barn". Barn utgör en framtida produktionsresurs och en relation till dem inlemmar mannen i naturens kretslopp. Män antas p g a sitt biologiska handikapp vara existentiellt osäkra och lida av en odödlighetsneuros. Patriarkatets historia kan följaktligen förstås i termer av mäns behov av att göra sig odödliga. Produktionens och teknikens utveckling, krig och imperialism, kapitalism och resor till rymden – allt detta kan ges denna existentiella förklaring. Och kvinnor då? Implicit i analyser av detta slag ligger att kvinnorna är existentiellt säkra och därför inte har samma behov och intressen som männen av att manifestera sig genom "erövring".

Lena Cronqvist, *Dansen*, 1984, Olja

Barriär 3: den oproblematiserade heterosexualiteten

Frånsett inom psykoanalysen så är heterossexualitet märkbart lite problematiserad, såväl i feministiska analyser som inom samhällsvetenskaperna överhuvudtaget. Det materialistiska perspektivet utgör inte heller här något undantag. I likhet med den biologiska olikheten betraktas heterossexualiteten som något konstant, något naturligt och evigt. Men i likhet med den biologiska olikheten måste vi som feminister syna också heterossexualiteten, då den är den mest centrala relationen mellan könen.

Heterossexualitet förutsätter olikhet. Det är sexualitet mellan olika kön. Den biologiska olikheten kan inte i sig själv förklara sexuell attraktion mellan könen. Den måste underbyggas av social olikhet för att vi ska få samhällen uppbyggda runt heterossexualitet. Nu menar jag inte att man kan förklara heterossexualiteten enbart utifrån "samhällets behov". För vem och och vad är samhället och skulle det kunna påföra oss något sådant utan att det fanns en grund hos oss? Jag tror att varje individ existentiellt måste förhålla sig till sin biologi, till det faktum att hon tillhör det ena eller det andra könet som vid varje given tidpunkt

har en social könsidentitet. En teori som syftar till att förstå orsakerna till kvinnoförtrycket måste följaktligen ta upp den biologiska olikheten och könsidentitetsprocessen, samt den heterosexuella relation denna ger upphov till.

Könsidentitet, dominans och underordning

Feministiska analyser av *könsidentitetsprocessen* visar att de psykiska strukturerna blir olika för kvinnor och män som en följd av att de etableras i relation till det ena könet. I de allra flesta kulturer är det kvinnan som är det primära könet som barnet ska bli likt eller olik. Det faktum att man ska bli lik eller olik skapar alltså en könsolikhet när det gäller själva den psykiska strukturen. Könsidentitetsprocessen är dock densamma, som process betraktat, medan innehållet givetvis är könsbestämt. Jag vill redan här framhålla att olikhet avseende de psykiska strukturerna inte är något ödesbestämt eller ofrånkomligt. Olikhet följer till en del som en konsekvens av kvinnans reproduktionsförmåga, men vi skulle kunna organisera omvårdnaden av barnen så att bägge könen blir primära.

När barnet börjar forma sin könsidentitet lär det sig om det ska bli likt modern, som är den första (och största) kärleken i barnets liv. Denna process blir följaktligen olika för pojkar och flickor och skapar olika jag – olika psykiska strukturer – när det gäller förhållandet till omvärlden.¹²

Olikhet avseende psykiska strukturer kan också, åtminstone till en del, förklara *heterosexualitet* på ett individuellt plan. Män längar efter att få återuppleva kärleken från modern och vänder sig till kvinnor för att få tillfredsställt denna längtan. Män antas vara ”mer heterosexuella” än kvinnor p g a distanseringen från modern. Som en följd av denna distansering framhävs det egna könet, vilket ger upphov till machismo. Med denna följer också en större skräck för homosexualitet, än vad som gäller för kvinnor.

Motsvarande längtan efter moderns kärlek borde för kvinnors del leda till homosex-

ualitet och det har också framhållits att heterosexualitet inte har en lika stark ”förankring” hos kvinnor som hos män.¹³ Att få barn och därmed få leva ut och ”fullborda” sin identitet som kvinna framstår då som en motivation till heterosexualitet för kvinnor.

Att den heterosexuella relationen blir en dominans-underordningsrelation låter sig också förklaras utifrån olikheten avseende de psykiska strukturerna, åtminstone utifrån mannens perspektiv. Som en följd av det differentierade föräldraskapet fruktar män kvinnor. Denna fruktan har sin grund i mannens avståndstagande från den allomfattande moderskärleken där varje kvinna symboliserar modern. Denna fruktan ger upphov till hans behov av att kontrollera kvinnan och då framförallt sexuellt. Eftersom allas vår första kärlek var en kvinna kan hon lätt återkalla mannens känsla av gränslös och hjälplös passion, om han släpper henne alltför nära, och därmed hota hans värld av makt och kontroll. Män har i alla tider skyddat sig mot kvinnor genom åtskilda institutioner: hemliga sällskap, jaktlag, ordensbroderskap m.m. Den största säkerheten uppnås genom att helt utesluta kärlekens heterosexuella möjlighet. Ett sätt att göra det är att hålla sitt kärleksliv ytligt i både känslomässig och sexuell mening. Ett annat sätt är att hålla isär de fysiska begären från känslorna. Här utgör köpt sexualitet (prostitution) och våldtäkt de ”naturliga” ytterlighetskonsekvenserna. De har båda mer att göra med behovet av att dominera och kontrollera än med sexualitet. Sexualitet blir här bara medlet.¹⁴

Varför kvinnan underordnar sig är i detta perspektiv inte lika lätt att förklara. Att kvinnan som en följd av social inlärning tar rollen som underordnad i ett patriarkalt strukturerat samhälle är inte svårt att förstå. Men mannens behov av att dominera har här givits både en biologisk och en psykologisk, ohistorisk förklaring. Frågan är om kvinnans ”behov av att underordna sig” är lika ohistoriskt och har samma bas i biologi och psykologi.

Det existentiella förhållningssätt till natur och människor (samhörighet), som

kvinnans särskilda reproduktionsförmåga antas ge upphov till, liknar det förhållningssätt som antas vara en följd av hennes psykiska struktur (vilken i sin tur är en följd av att modern varit den primära föräldern). Detta förhållningssätt medför att kvinnor lättare än män kan låta sig domineras. Men att man kan låta sig domineras är inte det samma som att man har ett behov av att underordna sig. Därför reser ett perspektiv som detta, som kan förklara olikhet och dominans men inte underordning frågan om det överhuvudtaget är riktigt att använda begreppsparet dominans-underordning ohistoriskt och generellt.

Den existentiella olikhet som den biologiska olikheten antas ge upphov till överensstämmer med den olikhet avseende psykiska strukturer som jag här skisserat. De psykiska strukturerna förmedlar den biologiska olikheten och lägger grunden för existentiell olikhet. Så kan man förstå det.

Att ett perspektiv som detta kan användas för att förstå samhällsstruktur och samhällsutveckling har flera feminister gett exempel på.¹⁵ Ett verkligt tvärvetenskapligt angreppssätt är dock en förutsättning.

Barriär 4: bristen på tvärvetenskap

Vår skräck för biologisk olikhet, våra postulat om social olikhet samt vår "tro" på heterosexualitet har gjort oss obenägna att pröva en verkligt tvärvetenskaplig utgångspunkt. Men en lika viktig, bidragande orsak är vår indoktrinering i och lojalitet mot de vetenskapliga ämnena, dess tänkande och dess gränser.

Vi har kritiserat teorier och metoder inom våra ämnen för att de osynliggör kvinnors liv och pekat på vad det får för konsekvenser för ämnenas hela kunskapsbild och kunskapsproduktion. Men vi har varit märkbart okritiska mot ämnesgränserna, trots allt vårt tal om att kvinnoforskningen per definition är tvärvetenskaplig till sin karaktär. Vi läser och håller oss orienterade om kvinnoforskning inom olika ämnen och gör oss nog en personlig bild av hur det hänger ihop. Men när det kommer till vår egen forskning så håller vi oss till det egna

ämnet. Att ge sig in på andra områden innebär att risken för utdefiniering ökar, och då inte bara av det manliga vetenskaps-samhället utan också av den etablerade kvinnoforskningsmiljön. Men jag menar att en förståelse av orsakerna till kvinnoförtrycket inte kan skapas innanför de nuvarande vetenskapliga ämnesgränserna. Vi måste ta steget fullt ut och i vårt kunskaps-sökande spränga dessa gränser. Gör vi inte det, innebär det att vi accepterar de ramar ämnena sätter för hur vi ska ställa frågor om kvinnoförtrycket och den kvinnopolitik som ligger i dess förlängning. Det vill säga att vi accepterar det "paradigm" som ämnet ifråga implicerar. Och dessa "paradigm", vetenskaperna som sådana, är skapade av män i ett patriarkat och avspeglar deras syn på samhälle och natur. De vetenskapliga ämnesindelningarna fördunklar könsstrukturen och bygger barriärer för en förståelse av kvinnoförtrycket.

Nu varierar dock kvinnoforskningen mellan olika länder i Europa och mellan Europa och USA (kvinnoforskning från andra världsdelar känner jag dåligt till). Och vissa akademiska traditioner är mer gynnsamma än andra för utvecklandet av en teori om kvinnoförtrycket. Detta gäller, menar jag, t ex för länderna i syd- och mellan Europa.

I dessa länder är de akademiska traditionerna sådana att ett samhällsvetenskapligt perspektiv inkluderar en humanistisk inriktning. I den franska samhällsvetenskapliga forskningen t ex, är filosofi, lingvistik och psykoanalys sammanvävda och denna tradition ger upphov till andra frågor och svar när det gäller kvinnoförtrycket. Det som slagit mig hos de franska feministerna¹⁶ är att de fokuserat på könet som kraftfält; heterosexualitet som olikhet, motsättning och kamp. Könens förhållande till varandra är allerstädes närvarande. Inom nordisk kvinnoforskning har kvinnorna blivit underligt könlösa, och heterosexualiteten som kraft saknas. Könlösa framtonar kvinnorna i sina olika verksamheter. De arbetar och arbetar – som om vi kvinnor levde av och för arbete allena!

I de franska analyserna är sexualiteten

och heterosexualiteten ständigt närvarande och här är det intressant att notera att de, till skillnad från kvinnoforskare i Norden, inte varit så upptagna av barn och omsorgsfunktioner, dvs av heterosexualitetens produkter. Att sexualitet och heterosexualitet där står i fokus, tror jag har sin främsta förklaring i deras akademiska traditioner. I kvinnorörelsen har ju sexualiteten alltid varit en kärnfråga även hos oss. Men denna har vi omformat eller tvingats omforma, då vi ägnat oss åt vetenskap. I Frankrike är heterosexualiteten – tack vare psykoanalysens ställning – ”akademiskt legitim”, och följaktligen har man där inte detta brott mellan kvinnoforskning och kvinnorörelse.

Vi har i den nordiska kvinnoforskningen ett perspektiv som innebär att vi studerar *arbete* (betalt och obetalt och *relationer* mellan kvinnor i betalt och/eller obetalt arbete). Vi gör det på ett sådant sätt att vi faktiskt kan säga att vi har ett omsorgsperspektiv som tolkningsram. I varje fall så gör detta vårt perspektiv att vi inte ”ser” sexualitet och heterosexualitet. Då så trots allt sker, behandlas sexualiteten ofta som en separat fråga och inte som ett perspektiv eller en tolkningsram utifrån vilken vi kan förstå kvinnors och mäns liv och samhällets struktur och funktionssätt.

Den ”gamla” patriarkatteoridebatten

För några år sedan pågick en intensiv internationell debatt bland kvinnoforskare om utgångspunkterna och hållpunkterna för en teori om samhällsstruktur och kvinnoförtryck. Det var Heidi Hartmanns artikel ”The unhappy marriage of marxism and feminism” som utlöste denna sk patriarkatteoridebatt. Jag ska inte sammanfatta inläggen i denna debatt här, det har redan gjorts,¹⁷ utan istället använda den för att illustrera de barriärer jag har tagit upp. Att man inte kom längre i denna debatt och att den dog ut, menar jag beror just på att dessa barriärer blockerade vägen.

Det som är så slående i patriarkatteoridebatten är att så gott som samtliga debattörer har utgått ifrån mäns makt över kvinnor som ett *à priori*. Kvinnoförtrycket förklaras

Lena Cronqvist, Tango I, 1985, Olja

med mäns intressen som härleds från kvinnornas situation. Paradoxalt nog blir alltså männen subjekt utan att egentligen vara det, ett slags härledda subjekt, och kvinnorna objekt.

Frågan om hur män fått makt att utöva makt över kvinnor kvarstår. Har kvinnorna gett dem denna makt och i så fall varför? Kvinnors intressen och roll i den historiska utvecklingen försvinner i dessa feministiska analyser och kvinnorna blir offer. Ingetdera av könen behandlas dock som riktigt subjekt och därmed så försvinner också relationsperspektivet, dvs att respektive köns situation är resultatet av en relation dem emellan.

Anledningen till detta, menar jag, är att könsolikheten inte är problematiserad. Den biologiska olikheten – kvinnans särskilda reproduktionsförmåga – tas överhuvudtaget inte upp av de flesta debattörerna. Och heterosexualiteten, som sexualitet mellan olika kön, problematiseras inte alls. Menar man att den biologiska olikheten räcker till för att förklara heterosexualitet? I så fall blir ju den biologiska olikheten ännu viktigare att skärskåda. Eller menar man att den heterosexuella relationen inte är viktig för att förstå relationerna mellan könen? Det ver-

kar faktiskt nästan så eftersom relationen mellan könen huvudsakligen diskuteras som en arbetskraftsrelation (män vill ha tillgång till kvinnors arbetskraft och barn – ny arbetskraft). I detta perspektiv ser man inte att arbetsdelning efter kön kan tolkas som ett medel att garantera olikhet och därmed heterosexualitet, dvs heterosexualitet ses som upphov till arbetsdelning och inte omvänt.

Att frågor som dessa inte reses i patriarkatteoridebatten beror också på avsaknaden av ett tvärvetenskapligt angreppssätt. Det finns bidrag om biologisk olikhet *eller* könsidentitetsprocessen *eller* samhällsstrukturen men det finns inga bidrag som tar upp dem alla. Och det måste vi, menar jag, om vi ska kunna förstå orsakerna till och förändringarna av dominans- och underordningsrelationen mellan könen.

Den nordiska patriarkatdebatten

Förra året kom boken *Feminism och marxism – en förälskelse med förhinder* ut.¹⁸ Med utgångspunkt i sina ämnen tar en historiker, en psykolog, en sociolog, en rättssociolog (jag själv) och två statsvetare upp de frågor den gamla patriarkatteoridebatten reser samt hur de menar vi kan komma vidare i en förståelse av kvinnoförtrycket. Eftersom denna bok redan har anmälts i *KvT* nr 3/1986, ska jag här bara ta upp den artikel i vilken det görs ett uttalat försök att lägga en (ny) grund för en teori om kvinnoförtryck.

Anna G Jónasdóttir utgår i artikeln "Kön, makt, politik" ifrån grundantagandet att könet utgör en särskild materiell grund som föder och formar samhället och historien. Könslivet bär upp en egen produktion; födandet, forandet och bekräftandet av människor, barn och vuxna. Denna "livsproduktion" måste vi analysera separat från "livsmedelsproduktionen" om vi vill förstå vår situation som könsvarelser. Den teoretiska kärnan, menar hon, måste handla antingen om det ena eller det andra och inte om både kön och klass samtidigt. Men när vi studerar hur livet ter sig för kvinnor och män måste vi koppla in en klassteori, eftersom det könsliga livet alltid

levs i bestämda socialekonomiska sammanhang. Teoretiskt bör vi alltså ta utgångspunkt i "en relativ tvåsystemteori", men i konkreta studier av verkligheten koppla ihop de båda teorierna.

Genom att könsrelationerna betraktas som ett relativt självständigt kraftfält bör vi också föreställa oss det som ett politiskt maktsystem, menar Jónasdóttir. Kvinnor och män kan båda utöva inflytande, men männen är ensamma om att ha legitim makt, dvs auktoritet, i egenskap av sitt kön.

Vilken är då basen i denna könsrelation? Och varför har den tagit formen av en dominans-underordningsrelation? Om jag förstått Jónasdóttir rätt, så menar hon att "basen" i könsrelationen är den erotiska relationen. Det är den enda relation, menar hon, där det könsliga går att renodla eller frilägga från alla andra aktiviteter vi är och gör som kvinnor och män.

I Jónasdóttirs framställning blir följaktligen erotik och erotisk dragningskraft mellan könen något autonomt och "naturligt". Heterosexualiteten görs m a o till något oproblematiserat genom att hon inte skiljer på sexuella behov och dess heterosexuella bestämning. Som jag tidigare har argumenterat för, måste vi förstå varför vi riktar våra sexuella behov till det motsatta könet och vad detta att vi är olika kön får för konsekvenser för sexualitetens innehåll. Dvs vi måste förstå såväl den erotiska dragningskraften *mellan könen* som dess innehåll i ett könsperspektiv. Och detta innebär, menar jag, att vi måste ta upp biologisk olikhet som basen för existentiell och psykisk olikhet och hur detta ger upphov till heterosexualitet (som en erotisk relation mellan olika kön).

Varför könsrelationen blir en dominans-underordningsrelation kommer Jónasdóttir inte in på. Och hennes analys ger heller inte några öppningar för att vi ska kunna förstå det. Anledningen är återigen, menar jag, att hon inte problematiserar heterosexualiteten. Då hon i ett avsnitt behandlar könskampen idag, hävdar hon att dominans-underordningsrelationen har sin grund i samhällsnormer som lär oss "att männen har rätt till kvinnors kärlek, omsorg och

tillgivenhet; att de också har rätt till att ge utlopp för behovet av kvinnor och friheten att ta för sig. Kvinnorna däremot har rätt till att fritt ge av sig själva men mycket begränsad legitim frihet att själva ta för sig". (s 161) Men frågan om hur dessa normer har kunnat uppstå, vilken individuell och samhällelig bas de har, tar hon inte upp.

Till sist: Jag instämmer helt med Jónasdóttir om att kärnan till en teori om kvinnoförtryck är könsrelationen och att denna teori är relativt autonom i förhållande till en teori om klassförtryck. Men detta ger i sig ingen förståelse av könsrelationen som en dominans-underordningsrelation. För en dylik förståelse måste vi gå vidare än vad Jónasdóttir här har gjort och ta upp, som jag tidigare försökt argumentera för, heterosexualitet som ett uttryck för biologisk och existentiell olikhet och olikhet avseende psykiska strukturer. Frågan är bara om vi vill och vågar.

NOTER

- 1 Sandra Harding, *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, London 1986. Se också Hardings artikel i detta nr av KVT.
- 2 Tex Evelyn Reed, *Kvinnans utveckling*, Stockholm 1978 och Marielouise Janssen-Jurreit, *Sexism*, Norstedts Stockholm 1979.
- 3 Christina Carlsson, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*, Arkiv avhandlingsserie nr 25, Lund 1986.
- 4 Denna indelning har jag hämtat från Hester Eisenstein, *Contemporary Feminist Thought*, George Allen & Unwin, London 1984.
- 5 Ett resonemang som härstammar från Eisenstein s 96.
- 6 En feministisk analys som utgör ett lysande undantag och som fick mig att bli klar över just detta är Barbara Ehrenreich, *The Hearts of Men*, (Anchor Books, N.Y 1984). Hon tar där upp frågan om mäns intressen och roll i kvinnors ökade lönearbetsdeltagande. Utifrån analyser av organisationer och mans-tidskrifter drar hon slutsatsen att kvinnors kamp för ekonomiskt oberoende går hand i hand med männens artikulerade intresse att

slippa försörjningsbördan.

- 7 Ett exempel på en dylik analys är en artikel jag själv skrivit: Karin Widerberg, "Försörjning i ett könskampsperspektiv", *Retfærd* nr 29/1985.
- 8 I *Kvinnovetenskaplig Tidsskrift* nr 3/1985.
- 9 Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex. The Case for Feminist Revolution*, Bantam Books, N.Y. 1970.
- 10 Bland dessa kan nämnas Veronica Bennholdt-Thomsens artikel, "Towards a theory of the sexual division of labor", i *Household and the World-economy*, Joan Smith (ed), Sage Publications, London 1984.
- 11 Ett särskilt klart exempel på en dylik analys utgör Azizah AlHibri, "Capitalism is an advanced stage of patriarchy, but marxism is not feminism", i Lydia Sargent (ed), *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, Pluto Press, London 1981.
- 12 Se tex Dorothy Dinnerstein, *The Mermaid and The Minotaur*, Harper & Row, N.Y. 1976, samt Nancy Chodorow, *The Reproduction of Mothering*, Univ of Calif Press, Berkeley 1978.
- 13 Chodorow a.a.
- 14 Framställningen här bygger på den tolkning och vidareföring av Chodorows arbete som Rita Liljeström har gjort i avsnittet "Samhälle, könsroller och sexualitet" i utredningen "Prostitution i Sverige, *Ds S 1980:9*.
- 15 Se tex Carolyn Merchant, *The Death of Nature*, Wildwood House, London 1982, samt Nancy Hartsock, *Money, Sex and Power*, Northeastern University Press, Boston 1985.
- 16 Se tex bidragen i *Signs* vol 7 no. 1 1981, samt i E Marks & I de Courtivron (ed), *New French Feminisms. An Anthology*, Amherst 1980.
- 17 Se tex Christina Carlsson, Joke Esseveld, Sara Goodman & Karin Widerberg, "Om patriarkat; en kritisk granskning", *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* nr 1/1983. I denna artikel ges ett flertal referenser till den internationella debatten. Hartmanns artikel samt flera av de viktigare debattinläggen finns publicerade i Sargent(ed). a.a.
- 18 Hillevi Ganetz, Evy Gunnarsson, Anita Göransson (red); *Feminism och marxism - en förälskelse med förhinder*, Arbetarkultur, Stockholm 1986.

Karin Widerberg
 Institutt for Rettssociologi
 Oslo universitet
 Sporveisgt. 35
 N-Oslo 3
 Norway

Towards a theory of the oppression of women

After twenty years of feminist research on the variations of the theme dominance-subordination, it seems harder and more naive than ever to strive for general theories on the oppression of women. The feminist post-modernist approach more or less directly states that we shouldn't. In this article it is nevertheless argued that our diversified and complex knowledge, and our fragmentized and fragmentizing society makes this task urgent. But to be able to work out such theories we have to get rid of certain obstacles raised in our research and which have been implicit in the prevalent scientific traditions. In this "destructive" process, the author claims that we will find new openings for developing general theories on the oppression of women.

Four major hindrances and openings are discussed. *The unproblematic differences between the sexes*, where it is argued that in our women-centered research we have postulated and constructed social differences by studying women in areas and with methods that have not been used on men. Men are also to be studied as "the second sex", as sexual subjects and objects. By making both of the sexes subjects and understanding their situation as an expression of a relation, we will also dispense with what is unfruitful in the treatment of subject and object in the historical development of women's oppression. In regards to *the fear of biology* it is argued that at the same time as we have postulated social differences we have also postulated a basic

(original) sameness between the sexes; that is, biological differences are not in themselves considered to give rise to social differences. Although the unwillingness to deal with biology among women researchers is understandable considering that we have always heard that biology is our destiny, it is high time we bring it up on our own terms. Through their reproductive capacities women do have extra productive resources which as such give rise to social differences between the sexes. These differences can and should be related to questions of basic differences in attitudes towards nature and life and differences in the structuring of the self. *The unproblematic heterosexuality* which leads us to neglect the fact that the biological differences between the sexes are not enough to guarantee heterosexuality

without the support of social differences.

All these obstacles give rise to the last one discussed in the article; *the lack of interdisciplinary approaches*, which of course is also an effect of our scientific indoctrination and loyalty to our scientific disciplines. An interdisciplinary approach however, is a prerequisite for developing general theories on the oppression of women. Finally, these four obstacles and their related openings are exemplified and discussed in relation to the theoretical debate about patriarchy.

Karin Widerberg
 Institutt for Rettssosiologi
 St Olavsg 2 a
 0166 Oslo 1
 Norway